

ЛИНГВИСТИКАЛИНГВИСТИКАLINGUISTICS*Мусабаева Р.Ш.***ТӨМӨНКҮ НЕМИС ДИАЛЕКТТЕРИНИН АБАЛЫ
ЖАНА АЛАРДЫН КООМДОГУ МИЛДЕТИ***Мусабаева Р.Ш.***ПОЛОЖЕНИЕ НИЖНЕНЕМЕЦКИХ ДИАЛЕКТОВ
И ИХ ФУНКЦИИ В ОБЩЕСТВЕ***R.Sh. Musabaeva***POSITION OF LOWER GERMAN DIALECTS AND
THEIR FUNCTIONS IN SOCIETY**

УДК: 81'112

Көпчүлүккө белгилүү болгондой, адабий тил, оозеки кеп жана диалекттер, улуттук тилдин бар болуусунун формалары болуп эсептелет. Бул көрүнүштөрдүн ортосундагы структуралык айырмачылыктар – фонологиялык, лексикалык жана грамматикалык деңгээлдерде байкалат. Улуттук адабий тили баардык иш кагаздарынын стилинде жана баардык чөйрөлөрүндө бардык баалуулуктарды билдирет – мамлекеттик, аймактык, жергиликтүү өз алдынча, үй жана үй-бүлө ичинде, өнөр жай жана ырым. Диалект мамлекеттик коомдук баарлашуу сферасында колдонулбайт, жана диалекттин ичинде үч функционалдык стилисттик деңгээл бар: күнүмдүк колдонулуучу тил (оозеки кеп), күнүмдүк-коомдук речтин элементтери, диалекттик көркөм адабият. Диалектке ченем мүнөздүүбү? Эгерде ченемди туруктуу, тил түзүлүшүнүн элементтеринин салттуу колдонулушунун жыйындысы катары карасак, анда диалекттин ичинде фонетикалык, лексикалык жана грамматикалык ченемдер сакталган, себеби, сакталбаган учурда бир эле диалектти алып жүрүүчүлөрдүн ортосунда бирин-бири түшүнбөстүк пайда болмок. Диалектти алып жүрүүчүлөр “эмне туура, эмне туура эмес” экендигин баамдай билишет, б.а. диалектке да ченем мүнөздүү. Ал кантип түзүлгөн? Ал адабий тилдин ченеминен эмнеси менен айрымаланат? Адабий тилдин ченеминен айрымаланып, диалекттин ченемди кодификацияланбаган же бекитилбеген болот. Кодификация – сөздүктөрдө, грамматикада белгиленген улуттук тилди алып жүрүүчүлөргө милдеттүү түрдө кабыл алынуучу, жазуу же оозеки түрүндө берилген, тандалган тилдин элементтерин жана эрежелерин аң-сезимдүү бекитүү жана аны сактоо болуп эсептелет.

Негизги сөздөр: төмөнкү немис диалекти, адабий тил, немис тили, тил ченемди, сөз жасоочу, морфологиялык деңгээл, фонетикалык деңгээл, кодификация, күнүмдүк тил, жөнөкөй тил.

Широко известно, что литературный язык, разговорная речь и диалекты являются формами существования национального языка. Структурные различия между этими формами существования языка проявляются на всех уровнях – на фонологическом, лексическом и грамматическом. С точки зрения своих функций национальный литературный язык может выражать все значения, во всех функциональных стилях и во всех сферах – государственного, регионального, местного, бытового и семейного, производственного и ритуального. Диалект не используется в сфере государственного публичного общения, и внутри диалекта существует три функциональных стилистических уровня: разговорно-бытовая речь, элементы публичной речи и язык диалектной художественной литературы. Присуща ли норма диалекту? Если исходить из наиболее общего понятия нормы как совокупности наиболее устойчивых, традиционных реализаций элементов языковой структуры, то следует признать, что в каждом диалекте нормированы все языковые уровни: фонетический, лексический и грамматический, - в противном случае невозможным было бы достижение взаимопонимания между носителями одного и того же диалекта. Носители диалекта четко различают, что правильно, что неправильно, т.е. и диалекту присуща норма. Как же она образуется? Чем она отличается от нормы литературного языка? В отличие от литературной, норма диалекта не кодифицирована, ведь под кодификацией обычно понимается сознательная письменная и

устная фиксация целенаправленно отобранных языковых элементов и правил, закрепленных в словарях и грамматиках и воспринимаемых как обязательные для всех носителей национального литературного языка.

Ключевые слова: нижненемецкий диалект, литературный язык, немецкий язык, норма языка, словообразовательный уровень, морфологический уровень, фонетический уровень, кодификация, разговорная речь, бытовая речь.

It is widely known that literary language, spoken language and dialects are the forms of existence of a national language. Structural differences reveal at all their levels - on phonological, lexical and grammatical. From the point of view of their functions the national literary language can express all the knowledge in all functional styles in all spheres - state, regional, local, domestic and family, production and ritual. Dialect is not used in the sphere of state public communication, there are three functional stylistic levels in a dialect: spoken colloquial, elements of public speech and the language of dialect fiction. Is the norm inherent in the dialect? If we proceed from the most general notion of a norm as a set of the most stable, traditional implementations of elements of the linguistic structure, then it should be recognized that in every dialect all phonetic, lexical and grammatical levels are normalized - otherwise it would be impossible to achieve mutual understanding the same dialect. The dialect speakers clearly distinguish what is right, what is wrong, i.e. and the dialect is inherent in the norm. How is it formed? How does it differ from the norm of the literary language? Unlike literary, the norm of a dialect is not codified, because codification usually means conscious written and oral fixation of purposefully selected linguistic elements and rules enshrined in dictionaries and grammars and perceived as mandatory for all speakers of the national literary language.

Key words: low German dialect, literary language, German, norm of language, word-formation level, morphological level, phonetic level, codification, colloquial speech, everyday speech.

Лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлордун таасири астында социалдык көрүнүш катары тил ар дайым өнүгүп келет. Сөздүн кеңири маанисинде маданияттын жана эл аралык кызматташтыктын экстралингвистикалык фактор катары өнүгүшү, тилдин сөз түзүлүшүнөн байкалат.

Ал эми тилдин бар болуу фомаларынын (адабий тил, оозеки кеп жана диалекттер) өз ара лингвистикалык фактор катары өнүгүшү, тилдин синтаксистик, сөз жасоо, морфологиялык жана фонетикалык деңгээлдеринде чагылдырылат.

Адабий норманын түзүлүшү, өнүгүү жана жазылуу (кодификациялануу) суроолору лингвисттердин көпчүлүгүнүн көңүлүн өзүнө буруп келет, себеби бул тармактагы илимий изилдөө тилдин өнүгүү тенденциясына байкоо жүргүзүүдө гана маанилүү эмес: алардын натыйжасы эне тилинин жана чет тилинин кеп маданиятына окутууда практикалык мааниге да ээ. Кеп маданияты тууралуу иштерде негизги көңүл кептин тууралуулуна бурулат, анткени ал адабий тил ченемени менен байланышта, б.а. эгерде кеп тилдик ченемди бузбаса ал туура, эгерде бузса анда кеп туура эмес [4, 15-б.].

Адабий тилдик ченемди изилдеген көпчүлүк авторлор ченемди, жалпы тил практикасы аркылуу тандалып алынып жана бекитилген тилдик структуранын элементтерин туруктуу, традициялык ишке ашыруучу биримдиги деп түшүнөт. Бул учурда адабий ченемди кодификациялоо тууралуу сөз жүрүүдө. Кодификация өтө маанилүү, себеби ал императивдик мүнөздө болуп, улуттук адабий тилдин ченеминин туруктуулугун камсыздайт. Тилдин баардык деңгээлин изилдөө жана системдүү сүрөттөөдө сөзсүз түрдө бир катар структуралык жана тилдик ченемдерди айрымалоого туура келет, тагыраак айтканда: айтылуучу (произносительная), сөз жасоочу, морфологиялык, лексикалык жана синтаксистик нормалар [4, 48-49-бб.].

Ошентип, окумуштуулар негизинен адабий тилдик ченемге көңүл бурушат; бирок бул диалектте жана жөнөкөй тилде ченем жок дегенди билдиреби? Бул суроо боюнча лингвисттерде ар кандай көз караштар бар. Кээ бир авторлордун ою боюча ченем адабий тилге гана мүнөздүү: “Ченем оомалуу түшүнүк болгондугу үчүн аны улуттун (элдин) жөнөкөй тилине, аймактык же уруулук диалектте таңуулап койгонго болбойт. Жазуу жана адабий аброй жок жерде ченем да болбойт” [3, 54-б.]. Бул ырастоо менен макул болууга болбойт: Эгерде ченем болбосо, анда кодификациялоого да эч нерсе болмок эмес. Жөнөкөй тилди изилдеген лингвисттер ага норма мүнөздүү деп эсептеп, анын кээ бир өзгөчөлүктөрүн көрсөтө кеткен “Жөнөкөй тилдин ченеми жогорку вариативдүүлүгү менен айрымаланат. Өзүнүн тилдик ченеми менен жөнөкөй тил тил этикетинен жана ага мүнөздүү болгон жүрүм-

турум нормасынан көз каранды” [5, 7-б.]. Эгерде ченем диалекттерге жана жөнөкөй тилге мүнөздүү болсо, ал кандйча түзүлөт жана өнүгөт, адабий немис тилинин ченемдери менен кандайча өз ара аракеттенишет? Адабий тил, оозеки кеп жана диалекттер жапы элдик тилдин бар болуу формалары экендиги баарына маалым. Адатта алар түзүлүшү жана функциялык планда бири-бирине каршы коюлат. Эдеби тилдин негизинде сөз шеберлері шығармашылык жолмен дамыткан жалпыхалыктык тил жатыр. Эдеби тил мен жалпыхалыктык тил бир-бирине бүтіндей карама-каршы күбылыс эмес. Бул екеуінің арасында тығыз байланыс бар. Сөйлеу тилинің зор табысы ретінде эдеби тил, бір жағынан, халык тилине жергиликті диалектилерге өз ықпалын арттырып, диалектилерге өз ықпалын арттырып, диалектизмдерді ығыстырып отырса, екінші жағынан, сол халык тили есебинен өзі де байып, толыға түседі [6, 259-261-бб.].

Бул тилдердин бар болуу формаларынын ортосундагы структуралык айрымачылыктар, алардын бүткүл – фонологиялык, лексикалык жана грамматикалык деңгээлдеринде байкалат. Тилдин бул системасынын функционалдык планда колдонулушу да айырмаланып турат. Эгерде улуттук адабий тил аркылуу бүткүл функционалдык стилди жана сүйлөө чөйрөсүн бүт – жалпы мамлекеттик, регионалдык, жергиликтүү, күнүмдүк-үйбүлөлүк, өндүрүштүк, ритуалдык түшүнкү билдире (көрсөтө) алсак, ал эми диалекттердин сферасы (чөйрөсү) жалпы мамлекеттик баарлашууда колдонулбайт жана диалекттин ичинде өз ара үч функционалдык-стилдик түрүн айрымаласа болот: 1) оозеки-күнүмдүк кеп; 2) коомдук (публикалык) тилдин элементи; 3) диалекттик көркөм адабият тили.

Диалектке ченем мүнөздүүбү? Эгерде ченемди туруктуу, тил түзүлүшүнүн элементтеринин салттуу колдонулушунун жыйындысы катары карасак, анда диалекттин ичинде фонетикалык, лексикалык жана грамматикалык ченемдер сакталган, себеби, сакталбаган учурда бир эле диалектти алып жүрүүчүлөрдүн ортосунда бирин-бири түшүнбөстүк пайда болмок. Диалектти алып жүрүүчүлөр “эмне туура, эмне туура эмес” экендигин баамдай билишет [10, 313-б.], б.а.

диалектке да ченем мүнөздүү. Ал кантип түзүлгөн? Ал адабий тилдин ченеминен эмнеси менен айрымаланат? Биринчи эле учурда, коммуникация процессинде тилдин бүткүл деңгээлинин элементтерин колдонууга стихиялык жөнгө салуу жүрөрүн белгилей кетүү зарыл. Жыйынтыгында бул “чыныгы ченемдин” калыптанышына алып келет [8, 32-б.]. Адабий тилдин ченеминен айрымаланып, диалекттин ченеми кодификацияланбаган же бекитилбеген болот. Кодификация – сөздүктөрдө, грамматикада белгиленген улуттук тилди алып жүрүүчүлөргө милдетүү түрдө кабыл алынуучу, жазуу же оозеки түрүндө берилген, тандалган тилдин элементтерин жана эрежелерин аң-сезимдүү бекитүү жана аны сактоо болуп эсептелет [7, 49-б.; 9, 80-б.; 4, 46-б.].

Эгерде улуттук адабий тил жөнүндө айта турган болсок, ал өзүнө жалпылыкты, бирдиктүүлүктү, туруктуулукту, аймагына, ишмердүүлүгүнө жана жашоо ордуна карабастан баардыгына милдетүү мүнөздү алып жүрүүсү үчүн кодификацияланат [3, 56-б.]. Жөнөкөй тилге (разговорная речь) ченем мүнөздүүбү? Бул суроого жооп берээрден мурда, анын абалын аныктап алуу керек. Жөнөкөй тил – улуттук адабий тил менен диалекттин ортосунда орун алган, региондук өзгөчөлүктөргө ээ болуп жана бир тектүү эмес келип, ооз эки түрдө жашоочу, регионалдык, жергиликтүү өндүрүштүк жана күнүмдүк үй-бүлөөлүк баарлашуу чөйрөсүндө орун алган тилдин формасы. Жогоруда айтылып кеткен диалекттин ченемине мүнөздүү болгон нерселер, жөнөкөй тилге да тиешелүү. Бирок диалекттен айрымаланып жөнөкөй тил адабий тилге жакын келет. Билимдүү адамдын оозеки сүйлөөсү идеалдуу адабий тилге жакын болсо да, анын тилинде өзүнүн диалектисинин фонетикалык, лексикалык жана грамматикалык деңгээлде эне тилинин таасирин байкоого болот. Немис диалектиси, оозеки кеп жана адабий тилинин синтаксисттик деңгээли бир катар жалпы мүнөзгө ээ деп айтса болот. Бул планда үч тилдин формасын эмне бириктирип турат? Универсалдык грамматикалык ченемди изилдөөлөрдүн натыйжасында ал төмөнкү *мүнөздөмөлөргө* ээ болот:

-немис сүйлөмдөрүнө эки тутумдуулук, этиштик жана номиналдуулук мүнөздүү;

-тилдин бар болуусунун баардык үч формасында тең татаал сүйлөмдөрдүн ошол эле негизги түрлөрү: багыныңкы татаал, тең байланыштагы татаал, байламтасыз татаал сүйлөмдөр жана багыныңкы татаал сүйлөмдөрдө баардык багыныңкы сүйлөмдөрдүн түрлөрү бар;

-жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдө зат атоочтун тобуна мүнөздүү болгон түзүлүшүнүн тартибинин өзгөчөлүгү жана рамкалык конструкциясы болуп эсептелет.

Жазуу адабий тилине салыштырмалуу оозеки тил бир катар өзгөчөлүктөргө ээ. Бул өзгөчөлүк оозеки тилдин кырдаалга карата жана даярдалбаган тил болгондугунда.

Оозеки тилинин жана төмөнкүн немис диалектеринин сүйлөмдөрүнүн синтаксисттик мүнөздөмөсү, анализдин натыйжасында төмөнкү көрсөткүчтөргө ээ болгон:

- монологу караганда диалогдо жөнөкөй сүйлөмдүн орточо көлөмү эки эсеге аз (4-9 сөз), ал эми татаал сүйлөмдүн орточо көлөмү 40% га аз (12-18 сөз);

- диалогдо жөнөкөй сүйлөмдөр үстөмдүк кылат 60% чамасында, ал эми татаал сүйлөмдөр 25% пайыз;

- диалогдо татаал сүйлөмдүн чөйрөсүндө багыныңкы толуктоочтук, мезгилдик жана шарттуу сүйлөмдөр (40%), байламтасыз татаал сүйлөмдөр (15%), ал эми жазуу монологу речинде татаал багыныңкы сүйлөмдөрдүн кезигүүсү (30%) байкалат, байламтасыз татаал сүйлөмдөр (15%), тең байланыштагы татаал сүйлөмдөр 15% ды түзөт;

-төмөнкүнемис диалектеринде сөз тартиби адабий тилиндегидей эле синтаксисттик функцияларды аткарат, бирок оозеки сүйлөө тилинин жана диалекттердин синтаксисине ченемдүү сөз тартибинин бурмалануу көрүнүшү мүнөздүү. Бул эмоционалдуулук жана сүйлөмдүн башына мааниси боюнча негизги сөздү коюу менен байланышкан, мисалы:

1) жай сүйлөмдө этиштин жеке формасы же инфинитив сүйлөмдүн баш жагына келет, мисалы:

-Festet hai ok nech vun! Reden wel etj met am!

2) ырастоо суроолору жай сүйлөмдөгүдөй сөз тартибине ээ болуп, төмөнкүлөрдү билдирүүдө колдонулат:

-күмөн саноо (*Sai wunt hje bi di?*),

-эскертүү (*Hoger, du best doch wohl nech jestune?*),

-тактоо (*Uht Bremen best du?*)

3) жөнөкөй тилде жана диалекттерде көптүк (избыточность) принцибине негизделген жана өзүнүн структурасы боюнча анафорага негизделген сүйлөмдөр кездешет: пролепса, сөздөрдү кошуу жана кайталоо. Анафоралар сүйлөмгө кошумча маалыматты же сөздү эмфатикалык бөлүп көрсөтүү үчүн колдонулат.

Пролепсада ээнин, толуктоочтун, бышыктоочтун ат атооч же ат атоочтук тактооч аркылуу кайталануусу айтылат.

-Dot lut, dot etj mi nech neeme.

-Wot meinst, wot du tu dot?

-Uba na Kiel, dar wel hai mit Peter en Meschinen hen.

Толуктоо бул пролепсанын карама-каршы түшүнүгү, б.а. ат атооч сүйлөмдөрдүн акырында орун алып, кайталанып, зат атооч же зат атоочтор тобу менен алмашат:

-Hai wot doch en ganzen Leewe, min Well.

-Wi teen dai gar nech mete, ons Bredj.

-Dar ledt vehl in, in dot dore Wuat.

Анафоранын кийинки түрү болуп, бир эле сөздү же сөз түрмөгүнүн кайталануусу эсептелет:

-En du, du hast dotwensche bloat!

-Uba bi mi, Peter, bi mi es dot ondre.

Жогорудагы анафоралардын баардык түрлөрү жөнөкөй тилге жана диалекттерге мүнөздүү. Алар диалогдо колдонулуп ченемдин диалекттик жана жөнөкөй варианты катары каралат. “аро соипи” конструкциясы жөнөкөй тилде жана диалектте өзгөчө оорунга ээ.

-Du best en Prachtechj best du.

-Dot es Tunkrumm es dot.

Бул конструкция ченем катары эсептелинет, себеби, ал сүйлөмдө (баарлашууда) көп кездешпейт да, жогорку аффе́кт моментинде гана колдонулат. Бул тилди алып жүрүүчүлөр, өздөрү конструкцияны ката деп эсептешет.

Жөнөкөй тилде жан диалектте сүйлөмдөрдүн көпчүлүк саны көп болуу принцибинде эле эмес, тил каражаттарын сарамжалдоо принцибинде да түзүлөт. Булар кемтик сүйлөмдөр. Биз-

ге белгилүү болгондой немис тилинде сүйлөмдөр эки тутумдуулугу, этиштүүлүгү жана номинативдүүлүгү менен мүнөздөлөт. Бул көрүнүштү төмөнкүнемис диалектинин синтаксисин изилдөөдө да байкаса болот. Монологдо жөнөкөй толук сүйлөмдөр 95%, ал эми диалогдо-66% ды түзөт. Бул маалымат боюнча жөнөкөй сүйлөмдүн төрттөн бири этиштик баяндоочту камтыбайт. Монологто караганда диалогдо этишсиз сүйлөмдөр 6 эсе көп колдонулат. Ээсиз сүйлөмдөр монологдо 6 эсе ал эми диалогдо 25%ды түзөөрүн анализ көрсөттү. Оозеки диалогдо кемтик сүйлөмдөр көп колдонулуп, өз алдынча моделдерди түзөт жана диалогдук оозеки кырдаалдык (сүйлөөнүн) речинин синтаксисттик ченемин түзө алышат. Алар баарлашууда сүйлөмдөрдө динамиканы, лаконизмди берип, сүйлөмдө жок мүчөлөрдүн ордун суроо-жоптук биримдиктер менен толуктайт:

-*Konst du mi halpe?*-*Nech, lichter as dot!*

-*Kunst du morjje?*-*Ne,mojjenok nech!*

Оозеки кеп жана диалектте идиомалык синтаксистик конструкцияларды көп колдонуу мүнөздүү. Ала эркин синтаксистик конструкциялардан айрымаланып сөз тартиби (фиксированный) аныкталган, идиомалуу келип, ар кандай модалдык маанини жана сезимдерди билдирүүдө колдонулат:

-*Ach wot!* (баш тартуу же тануу)

-*Etj un uhtschrieve* (баш тартуу, тануу)

-*Os wenn jem de Tjraft uhtgune es!* (баш тартуу, тануу)

-*Dot du olla noch so wost!* (суктануу)

-*Wot du tu nech sachst!*(таң калуу)

Бул конструкциялар да оозеки кеп жана диалекттин синтаксисттик ченемине кирет.

Этиштик группаларды анализдөөдө жөнөкөй тилде жана диалекттерде негизги этиштин Partizip II нен жана жардамчы этиштен doon (tun) турган баяндоочтун аналитикалык грамматикалык формасы көп колдонуларын байкаса болот, мисалы:

- *Wot meinst du tu dot!*

Негизги этиштин инфинитивинен жана жардамчы этиштен турган баяндоочтун аналитикалык

формасы жөнөкөй тилде жана диалекттерде кеңири таралган. Бул конструкция пассивдүү келип пассивдик конструкциянын ордуна колдонулат, мисалы:

-*Nu tjrijt hai dot wida trjedjbetalt!*

-*De Rosen, de hab etj jewt tjritje.*

Модалдык этиштен жана зат атоочтун же тактоочтун группасынан туруп кыймылдын багытын көрсөткөн тутумдуу баяндооч көп колдонулат жана кыймыл-аракеттин этиши түшүп калат, мисалы:

-*Erika,du mozt em Bad!*

Сүйлөмдөрдө тик толуктооч түшүп калган учурлар көп кездешет, мисалы:

-*Wo etj nech!*

-*Mok etj, Herr Schwarz!*

Жогоруда көрсөтүлгөн синтаксисттик өзгөчөлүктөр жазуу адабий тилине терс келип, ченемге ылайык келбейт. Ал эми диалектте жана жөнөкөй тилде көп колдонулушуна байланыштуу ченем катары эсептелип келет.

Кандай өзгөчөлүктөр төмөнкүнемис диалектеринин гана синтаксисине мүнөздүү жана анын ченемдери болуп эсептелет?

1) Адабий немис тилине салыштырмалуу төмөнкүнемис диалекттеринде тутумдуу жана багыныңкы байламталар аз. Эң көп кездешкен багыныңкы байламталар wenn-35%, dot-25%, os-10%. Бул көрүнүш, адабий тилдеги байламталарга караганда диалектте көп маанилүү келип, татаал багыныңкы сүйлөмдүн компоненттеринин (арасындагы) ортосундагы ар маанилерди көрсөтө алат. Диалекттерде тутумдуу байламталар аз санда un-60%, man -15%, denn-4%, anners-1%, oder-1% кездешет.

2. Төмөнкү немис диалекттеринде синтаксисттик мамилелерди билдирүүдө кошмо жана байламтасыз татаал сүйлөмдөр колдонулат. Ал эми адабий немис тилинде татаал багыныңкы сүйлөмдөр жана инфинитивдик группалар колдонулат, мисалы:

- *Eimul jorde dai met eine Meschinen den wold, ols se dot eschta Muk hanfode.*

- *Lot Fjee wje tu stotj, de Kouoce seent doch*

unje gons schwot jebrent.

3) Төмөнкү немис диалекттеринде конъюнктивдин (шартуу ыңгай) формалары жок. Ошондуктан, реалдуу эмес форманы билдирүүдө претериталдык формадагы индикатив колдонулат, көбүнчө, учур чак жана келээр чак үчүн-индикативдин претерити, ал эми, реалдуу эмес өткөн чакта-индикатив плюсквамперфект колдонулат, мисалы:

-Wan etj wust, dot du tjemst, dann wje etj uk hanjgune.

-Dot sach sou, ols hode se am tum drasche beschalt, die habe dot uba selst jemokt.

4) Диалекттерде атрибутивдик багыныңкы сүйлөмдөр жандыкты билдирген зат атоочту аныктоочу функцияны аткарып, ат атоочтор жана wat, wobі атоочтук тактоочтор аркылуу берилет. Бул көрүнүш адабий немис тили үчүн жат келет да, ат атоочтук такоочтор darut, wofög бөлүнүп алынып рамканы түзүшөт, мисалы:

-Dar red che nech öber.

-Emma wot dat'n Vogel, wo Henn de Objekt öber fejet.

5) Төмөнкү немис диалекттеринде илик жөндөмөсү жок, ошондуктан таандыктык белгиси мүнөздүү конструкциялар менен берилет, мисалы:

-Dat Jesecht von den Brouda wot rod.

-Wi kume nu den Oazt sin Hus.

Жогоруда берилген синтаксисттик өзгөчө-

лүктөр төмөнкү немис диалекттерине гана мүнөздүү болуп, диалекттик синтаксисттин ченеми болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Иманов А. Кыргыз тилинин синтаксиси: Окуу куралы: Жогорку окуу жайларынын филол. фак. студ. үчүн. - П бас. - Б.: 2009.
2. Кыргыз тили: Жогорку окуу жайларына өтүүчү абитуриенттер үчүн окуу куралы. - Б.: 1996.
3. Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание. - М.: Просвещение, 1979.
4. Головин Б.Н. Основы культуры речи. - М.: Высшая школа, 1988.
5. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. Русская разговорная речь. - М.: Высшая школа, 1981.
6. Мусабаева М.Д., Эбутэлт О.М. Диалектизмы в художественной речи поэтов и элементы простой разговорной речи. / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №1. - Бишкек, 2013. С. 259-261.
7. Миронов С.А. Формирование литературных норм современного африкаанс и нидерландского языка // Языковая норма. Типология нормализационных процессов. - М.: Высшая школа, 1996.
8. Семенюк Н. Н. Введение // Языковая норма. Типология нормализационных процессов. - М.: Высшая школа, 1996.
9. Чернышев С.А. Языковая политика и языковое нормирование. Типология нормализационных процессов применительно к лексической сфере хинди // Языковая норма. Типология нормализационных процессов. - М.: Высшая школа, 1996.
10. Die deutsch Sprache.-Leipzig:VEB Bibliographisches Institut, 1969.Bd.I.
11. Онлайн словарь "Plautdietsch-Hochdeutsch" <http://www.wiedbueck.de>

Рецензент: д.филол.н., доцент Садыкова С.З.